

Una qüestió de perspectiva

quaderndelesidees.press/una-questio-de-perspectiva/

January 12, 2020

En una entrevista recent, l'escriptor Marc Pastor, autor de *La mala dona* o *L'any de la plaga*, i un gran seguidor del gènere fantàstic, comentava el moment que viu el gènere als Estats Units, on «està arrasant, la fantasia envaeix el *mainstream* i està dalt les llistes, a la qual cosa se suma l'èxit de sèries de ciència-ficció en *streaming*, però aquí el que ens està arribant és només l'eco; no sé si hi ha prou públic lector»[1]. El comentari ve a tomb de la sacsejada que s'està produint d'uns anys ençà al panorama editorial en català amb projectes com Males Herbes o Mai Més, petits segells que, d'una forma plena, han apostat per tots aquells gèneres concentrats al voltant de l'element fantàstic (fantasia, ciència-ficció i terror).

Tanmateix, els aficionats a aquest tipus de narrativa sempre topen amb un espès mur de prejudicis que, en plena societat hipermoderna i globalitzada, cada cop tenen menys sentit. Per què la intel·lectualitat relega el gènere fantàstic al tòpic, la immaduresa i la superficialitat? I, en segon lloc, caldria tenir en compte que el mateix gènere també s'imposa sovint aquestes limitacions, com més s'apropa a la indústria cultural. És capaç d'estripar els seus límits i oferir-nos alguna cosa més que l'escapisme de què l'acusen els seus crítics? Ambdues preguntes són complementàries i necessàries per argumentar el canvi de perspectiva respecte del fantàstic que volem suposar.

Podríem pensar que l'èxit *mainstream* de què parlava Pastor sigui degut a la necessitat del públic lector i espectador de ficcions evasives. Però, malgrat tot, crec que tot plegat respon a una qüestió de perspectiva i, per tant, de prejudicis: al costat de tots els productes de la factoria Marvel o de l'univers Star Wars, un empelt no només de ciència-ficció sinó també de les novel·les de cavalleries i l'èpica del *far west*, hi trobem la distòpia de Margaret Atwood, *El conte de la donzella*, adaptada per HBO; la ciència-ficció metafísica i transhumanista de *Westworld*, que va una passa més enllà respecte de la pel·lícula original escrita i dirigida per Michael Crichton; les reflexions socials arran de l'ús de les noves tecnologies a l'esplèndida sèrie *Black Mirror*... Fins i tot l'horror còsmic s'ha escolat a la primera temporada de *True Detective*, thriller sobre la persecució d'un

Imatge de Patxi Ocio i Casamartina.

criminal en sèrie a les terres pantanoses de Louisiana, amb les referències puntuals, però importants a nivell narratiu i climàtic, dels relats *El rei de groc* de Robert W. Chambers i *Un habitant de Carcosa* d'Ambrose Bierce. Les actuacions, els guions i les realitzacions de totes elles són excepcionals. Això, és clar, sense oblidar que en el terreny del baix pressupost cada any sorgeixen un grapat de pel·lícules ben interessants, algunes de les quals ens les descobreix el Festival de Sitges: petites meravelles com *Thirst* (2009, Park Chan-Wook), *Moon* (2009, Duncan Jones), *It follows* (2014, David R. Mitchell), *Under the shadow* (2016, Babak Anvari) o *The Endless* (2017, Justin Benson i Aaron Moorehead), per posar només alguns títols, ocupen un lloc destacat en la memòria del bon *connaissanceur*. Així doncs, on rau el problema del gènere?

El problema ve de lluny. L'aparició del realisme a mitjan segle XIX i la novel·la psicològica i l'existencialisme durant el segle XX van suposar el triomf del materialisme burgès en el camp de la literatura, sobretot a Europa. El professor de la UAB Víctor Martínez-Gil, al pròleg de la imprescindible antologia *Els altres mons de la literatura catalana*, ja en fa esment: «Les literatures romàniques, a diferència de les anglosaxones, han patit un cert grau de dificultat a l'hora de crear un públic mitjà interessat en els gèneres de la literatura fantàstica. Tot plegat ha tendit a resoldre's, o bé en el subproducte purament comercial, o bé en l'experiment literari d'alta volada.»[2] De fet, ens recorda que Howard Phillips Lovecraft, al seu assaig *L'horror sobrenatural en la literatura*, «advertia que el geni francès s'adaptava molt millor al realisme tenebrós que no pas a la suggestió de l'invisible, la qual requeria el misticisme de la mentalitat nòrdica per ser realment sentida». Precisament, la literatura catalana, així com l'espanyola, van ser durant el segle XIX vasos comunicants de la francesa, i no és estrany, doncs, que sorgissin obres tan tenebroses però realistes com *Laura a la ciutat dels sants* de Miquel Llor, *Els sots feréstecs* de Raimon Casellas o *Jo! Memòries d'un metge filòsof* de Prudenci Bertrana. Tanmateix, cap d'elles no té cap element que les acosti, ni tangencialment, a la literatura fantàstica. L'únic corrent sorgit a França que va flirtejar amb el fantàstic, sobretot pel que fa a la truculència del terror, va ser el decadentisme, estudiat per Ramon Mas al pròleg del recull *Savis, bojós i difunts*, i sembla que ni tan sols els decadentistes s'ho prenién massa seriosament: «els mateixos escriptors que durant tres anys escassos van utilitzar aquesta bandera per a definir la seva rebel·lió contra les formes artístiques oficials eren els primers a falsejar, parodiar i enverinar el seu propi discurs»[3]. Així, «el decadentisme va quedar reduït a una anomalia momentània, una excentricitat estètica que uns han vinculat a la poesia simbolista, altres han volgut veure com una avantguarda *avant la lettre*, i que la majoria senzillament ha ignorat».

El fet, doncs, és que el prestigi sempre se l'ha endut la literatura realista, així com la seva derivació més especialitzada, la literatura d'estil. Els estudiosos sempre li han atorgat l'exclusivitat del segell d'anàlisi i profunditat, credibilitat i implicació social, com si la literatura fos (només) una ampliació del camp de batalla intel·lectual i filosòfic de l'ésser humà, o com si aquests pressupòsits no es poguessin fer extensius a la resta de gèneres.

I tanmateix, la complexitat que la fantasia, el terror i la ciència-ficció han anat guanyant al llarg del segle XX ha aconseguit que algunes escriptures més ambicioses transgredissin els tòpics del gènere per tal d'acostar-se a la hibridació, l'experimentació o la depuració. És el cas de Jorge Luis Borges, Ursula K. Le Guin, Philip K. Dick o J. G. Ballard. I si en altres temps el gènere va servir com a al·legoria per parlar de la guerra freda, la deshumanització o els desastres nuclears, avui es fa servir per parlar dels perills de les noves tecnologies o per a les reivindicacions de les minories socials. A *Lleopard negre, llop vermell* (2019), per exemple, Marlon James s'estrena en el gènere creant una epopeia tolkieniana amb la novetat de construir tot un univers propi a partir de la mitologia africana; una aproximació racial de revisió crítica semblant a la que el cineasta Jordan Peele fa amb pel·lícules de terror com *Get out* (2017) i *Us* (2019). D'altra banda, també tenim aquells que, cenyint-se als codis imperants, han sabut crear una obra a partir del cànon però amb personalitat narrativa i estilística marcada. Hi podríem comptar Edgar A. Poe, Ray Bradbury, H. P. Lovecraft o Joan Perucho.

Imatge de Patxi Ocio i Casamartina.

Cap d'ells, però, no treu el cap a les històries de la literatura més enllà d'unes línies de reconeixement. La resta de pàgines seguiran dedicades a genis del realisme com Proust, Flaubert, Dostoievski, Tolstoi o Hemingway. Fins i tot quan alguns realistes han temptejat el gènere amb èxit —casos de George Orwell amb *1984*, Henry James amb *Una altra volta de rosca* o Oscar Wilde amb *El retrat de Dorian Gray*. Potser no cal insistir-hi; potser és més important la dignificació del gènere, l'atac als prejudicis, perquè els lectors li perdin la por o la mania. Al pròleg de Víctor Martínez-Gil que unes línies abans referíem, el seu autor justifica l'antologia amb l'obertura de la mirada, i anima els lectors més reticents raonant que es tracta d'una «expressió literària que, des de moltes intencions i des de molts nivells d'exigència, transfigura la quotidianitat, especula sobre la dimensió oculta o possible del que som ara i aquí i és capaç de moure's en el més enllà, en el futur i entre els planetes». Així, el fantàstic s'ha convertit en una expressió literària, cinematogràfica i artística pròpia, capaç de mixturar-se amb d'altres expressions, que té molt camp per córrer en un segle en què els canvis tecnològics, científics, socials i biològics, tant els positius com els negatius, s'han accelerat vertiginosament, i la dificultat de copsar-los, analitzar-los i predir-los ara mateix és enorme. Caldria, doncs, que molts canviessin la perspectiva a l'hora de mirar-s'ho si no volen perdre el vol cap a altres mons tangents al nostre, qui sap si els assajos del que serà el nostre món en un futur pròxim.

[1]Alós, E. «Tsunami fantàstic en català». A: *El Periódico de Catalunya* [en línia]. [Consulta: 23 desembre 2019]. Disponible a: www.elperiodico.cat/ca/oci-i-cultura/20191202/fantasia-ciencia-ficcio-edicio-catala-7758826

[2]Martínez-Gil, V. (ed.) *Els altres mons de la literatura catalana. Antologia de narrativa fantàstica i especulativa*. Barcelona: Cercle de Lectors/Galàxia Gutenberg, 2004.

[3]Mas, R. (ed.) *Savis, bojós i difunts. 1895-1930: El conte decadentista a Catalunya*. Barcelona: Editorial Males Herbes, 2018.

David Madueño

David Madueño Sentís

Sabadell, 1976. Llicenciat en Filologia catalana per la UAB. Exerceix la docència, la correcció de textos i la crítica literària en revistes com *Quadern*, *Caràcters* i *Poetari*. Ha guanyat els premis Estrem i Fa de Falset (2008), Foment Literari (2008), La Mar de Lletres (2011) i Vila de Martorell al [...]

[Llegir més](#)

